

ผู้สืบทอดเป็นผู้ถือครอง มิใช่เจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม*

สุกัญญา สุกฉายา**

บทคัดย่อ

แนวคิดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีที่มาจากอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ค.ศ.๒๐๐๓ ของยูเนสโก ที่ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยมุ่งกระตุ้นให้ชุมชนมีจิตสำนึกที่จะปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง

การสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของการสงวนรักษา ประกอบด้วยผู้สืบทอด ๒ ประเภท คือ ผู้สืบทอดองค์ความรู้ หรือสืบทอดมรดกภูมิปัญญา และผู้สืบทอดวัฒนธรรม

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทของผู้สืบทอดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในกระบวนการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จากกรณีศึกษา ๓ เรื่อง เป็นศิลปินด้านการแสดง ๑ คน พระภิกษุ ๑ องค์ และ ผู้เป็นช่างทรงผิบรรพบุรุษ ๑ คน

ผลจากงานวิจัยพบว่าผู้สืบทอดองค์ความรู้มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นผู้เต็มใจรับปฏิบัติดูแลรักษาและสืบทอดองค์ความรู้โดยตรง และยังเป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่กลุ่มชนรุ่นต่อไป ผู้สืบทอดเป็นบุคคลพิเศษ การได้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญามาสืบทอดมีความยากลำบาก และต้องใช้เวลาอันยาวนานในการสืบทอด ส่วนที่แตกต่างคือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการสร้างสรรค์ ผู้สืบทอดที่เป็นศิลปินมีอิสระในการแสดงความเป็นปัจเจก

* บทความนี้เป็นบทสังเคราะห์ของโครงการวิจัยเรื่อง “การสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ที่นำเสนอให้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ ปี พ.ศ. ๒๕๕๔

** รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย และผู้อำนวยการศูนย์คดีชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เพียงแต่เป็นการสร้างสรรค์ภายในกรอบของขนบเดิม ส่วนผู้สืบทอดที่เป็นเจ้าพิธีมีการสร้างสรรค์น้อยกว่าหรืออาจไม่มีเลย เพราะต้องยึดตามขนบอย่างเคร่งครัด

แม้ผู้สืบทอดจะมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการสืบทอด แต่มิได้เป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญาต่างๆ เพราะมิได้มีสิทธิเชิงกฎหมาย จึงเป็นได้แต่เพียงผู้ถือครองภูมิปัญญาเท่านั้น

The Transmitter of Traditional Knowledge is the Holder, Not the Owner*

*Sukanya Sujachaya***

Abstract

The concept of Intangible Cultural Heritage (ICH) is derived from UNESCO's Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003, which emphasizes the identity and diversity of the culture of a community by encouraging consciousness in safeguarding their own cultural heritage. The transmission of ICH is a part of the preservation of ICH consisting of two kinds of holders: traditional knowledge holders and community culture holders.

This article focuses on the role of traditional knowledge holders, which are the core of the process of ICH's transmission. Such roles are those of the three case studies: an artist, a Buddhist monk and an ancestral spirit medium. The research shows that both kinds of knowledge holders share a common characteristic – they are willing to preserve and hold the knowledge directly, as well as transmit such knowledge to the next generation. The holders are special people; their acquisition of knowledge is not easy and takes a long period in transmission.

* This article is a synthesis in project on Transmission of Intellectual Cultural Heritage presented TRF Master Research Grants: TRF-MAG 2011.

** Associate Professor, Department of Thai and Director of Center of Folklore, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

However, it was also discovered that each of the two types of holders have some difference with each other. The difference concerns the aspects of knowledge transmission and the creativity of an artful holder who is free to express their individuality, but can only be created in the frame of old tradition. The holder who possesses knowledge on rites and ceremonies has little or no creativity because they have to adhere strictly to tradition and custom.

Although the knowledge holder has a crucial role in transmitting knowledge, they are not the owner of such knowledge because there is no legal right. Thus, they are always regarded as traditional knowledge holders.

ความเป็นมา

ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๙๐-๒๐๐๐ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ได้พยายามผลักดันแนวคิดที่ว่า มนุษย์ไม่ควรถูกแบ่งแยกหรือถูกจำกัดอยู่แต่ในวัฒนธรรมของตน หากแต่สามารถแบ่งปันและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เข้าใจและเคารพในความมีศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันของวัฒนธรรมของแต่ละเผ่าพันธุ์ องค์การนี้จึงมีหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สมบูรณ้งอกงาม (fruitful diversity of culture) และการเลื่อนไหลของความคิดที่แสดงออกด้วยถ้อยคำและภาพอย่างเสรี (free flow of ideas by word and image)^๑

กระแสแนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม (diversity of culture) จึงได้กลายเป็นแนวคิดสำคัญด้านวัฒนธรรมในทศวรรษนี้ ดังพบได้จากแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๙) ของกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งใช้เป็นแผนยุทธศาสตร์เพื่อวางกรอบทิศทางงานพัฒนาทางศิลปและวัฒนธรรมของชาติ ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ที่ระบุว่าต้องการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งและมั่นคงทางวัฒนธรรม คนไทยมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม (unity in diversity) มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถดำรงภูมิปัญญาของสังคมไทย ตลอดจนจนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมและเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันและอนาคต ซึ่งแสดงถึงการมีภูมิคุ้มกัน และสามารถดำรงได้อย่างมีเหตุ มีผล พอดี พอประมาณตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้เกิดความสมดุล มั่นคงและยั่งยืนสืบไป^๒

^๑ อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions 2005 <http://unesdoc.unesco.org>.

^๒ สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ก

หากว่าการแสดงออกทางวัฒนธรรมในโลกปัจจุบันปรากฏอยู่ในรูปแบบของสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ วิดีโอ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ระบบออนไลน์ ฯลฯ ที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ในกระบวนการผลิตและจัดจำหน่าย นอกจากนี้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่งยังสามารถเชื่อมต่อและเข้าถึงได้รวดเร็วผ่านเทคโนโลยี จึงส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ การถูกรุกรานจากวัฒนธรรมต่างชาติ การฉกฉวยผลประโยชน์จากผู้ที่มีเทคโนโลยีที่เหนือกว่า หรือการนำภูมิปัญญาของกลุ่มชนหนึ่งๆ ไปใช้อย่างไม่เหมาะสม และไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยเฉพาะกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในส่วนที่เป็นนามธรรม ที่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การแสดงของชาวบ้าน งานช่างพื้นบ้าน ความเชื่อพื้นบ้าน พิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตามประเพณี ฯลฯ ภูมิปัญญาเหล่านี้บางอย่างก็สูญหายไปแล้ว บางอย่างก็กำลังสูญหาย เนื่องจากเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของกลุ่มชน (public domain) มีใช้ทรัพย์สินส่วนบุคคลที่สามารถใช้การคุ้มครองด้วยกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้ (คือ กฎหมายลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์และเครื่องหมายการค้า) อีกส่วนหนึ่งมาจากเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเองที่ขาดความรู้ในวัฒนธรรมของตนอย่างลึกซึ้ง ขาดความเข้าใจในระบบสัญลักษณ์ที่ส่งทอดมาผ่านกาลเวลา ขาดการเอาใจใส่ดูแล และขาดกระบวนการสืบทอดที่เข้มแข็ง ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลให้กลุ่มชนที่ได้รับผลกระทบ ถูกครอบงำจนเกิดการสูญเสียอัตลักษณ์ และสูญเสียภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ของตนไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ผลที่ตามมาก็คือ เกิดการจัดทำแบบร่างกฎหมายโดยยูเนสโก เพื่อกำหนดกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศทางด้านวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งมีทั้งการปกป้องคุ้มครอง และการส่งเสริม ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003) อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม (Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions 2005)

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ๒๐๐๓^๑

^๑ <http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>) ได้นิยามความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)

หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขามีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

แบ่งออกเป็น ๕ สาขา (อนุสัญญา ข้อ ๒-นิยาม) ได้แก่ วรรณกรรมมุขปาฐะรวมถึงภาษาพูด (oral traditions and expression, including language) ศิลปะการแสดง (performing arts) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาลต่างๆ (social practices, rituals and festive events) ความรู้และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (knowledge and practices concerning nature and universe) และงานช่างแนวประเพณีนิยม (traditional craftsmanship)

ผลจากอนุสัญญานี้ได้กำหนดบทบาทให้ประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกดำเนินการมาตรการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่อยู่ในอาณาเขตของตน (อนุสัญญาข้อ ๑๑) และจัดทำทะเบียนขึ้น (อนุสัญญา ข้อ ๑๒)

ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นสมาชิกของยูเนสโก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมได้รับมอบหมายให้ดำเนินการเตรียมความพร้อมพิจารณาการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ๒๐๐๓ ของยูเนสโก สิ่งที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้จัดทำก็คือ การจัดเก็บข้อมูลภูมิสังคมและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงและงานช่างฝีมือพื้นบ้านร่วมกับนักวิชาการในท้องถิ่นในรูปเอกสารสิ่งพิมพ์ การผลิตสื่อโทรทัศน์ และการจัดทำ web page ลงในเว็บไซต์ของกระทรวงวัฒนธรรม อีกส่วนหนึ่งได้

นำมาเสนอขึ้นทะเบียนและได้ใช้คำ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (Intellectual Cultural Heritage) แทน “มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ซึ่งไม่สื่อความหมายที่เข้าใจได้ในภาษาไทย ว่า

หมายถึง องค์ความรู้หรือผลงานที่เกิดจากบุคคล หรือกลุ่มชนที่ได้มีการสร้างสรรค์ พัฒนา ส่งสม สืบทอด และ ประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของแต่ละกลุ่มชน อันแสดงให้เห็นอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม^๔

จำแนกออกเป็น ๖ สาขาเรียงตามปีที่ประกาศขึ้นทะเบียนของชาติ ดังนี้

- ก. ศิลปะการแสดง
- ข. งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ค. วรรณกรรมพื้นบ้านไทย
- ง. กีฬาภูมิปัญญาไทย
- จ. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล
- ฉ. ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

และได้ดำเนินการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ รวม ๘๐ รายการ เพื่อนำไปสู่การบันทึกรวบรวมภูมิปัญญา จัดทำฐานข้อมูล ประกาศขึ้นทะเบียน เพื่อรองรับการเข้าเป็นภาคีสัญญา แต่เหนือ สิ่งอื่นใด วัตถุประสงค์สำคัญคือ มุ่งให้ประชาชนเจ้าของภูมิปัญญาได้ตระหนัก ถึงคุณค่า อัตลักษณ์ และความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนหรือของชุมชนอัน แสดงถึงเกียรติภูมิของชาติ

แม้ว่าการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จะเป็นหนทาง หนึ่งใน การปกป้องคุ้มครอง และเป็นหลักฐานสำคัญของประเทศในการประกาศ ความเป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่างๆ ในขณะที่ยังไม่มีมาตรการทาง

^๔ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม**. (กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๔

กฎหมายที่จะคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ แต่สำหรับชาวบ้านและ
ครุภูมิปัญญาผู้สืบทอดภูมิปัญญาอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น กลับให้ความสำคัญด้านการขาด
ผู้สืบทอดองค์ความรู้และการนำภูมิปัญญาไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสมมากที่สุด^๕

จากรายงานวิจัยเรื่อง **โครงการวิจัยภาคสนามการคุ้มครองภูมิปัญญา
ท้องถิ่นไทย** ซึ่งนำเสนอต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ ปี พ.ศ. ๒๕๕๐
โดยวิธีการทำ focus group และสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการ
ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นใน ๔ ภูมิภาคนั้น ได้ข้อสรุปปัญหาของการสืบทอดภูมิปัญญา
ท้องถิ่นไทยไว้ ๕ ข้อ (หน้า ๑๒๐-๑๒๑) ดังนี้

๑. ขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญา ปัจจุบันภูมิปัญญาอยู่กับกลุ่มผู้สูงอายุ เด็กและ
เยาวชนรุ่นใหม่ขาดความสนใจอย่างจริงจัง ขาดจิตวิญญาณและความเข้าใจอย่าง
ลึกซึ้ง

๒. เจ้าของภูมิปัญญาหวงแหนไม่อยากถ่ายทอดให้แก่ผู้ไม่มีความตั้งใจและ
ไม่มีพรสวรรค์ที่จะรักษาภูมิปัญญานั้นๆ

๓. ขาดการพัฒนาทักษะกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา เพราะครุภูมิปัญญา
ยังใช้ขนบเดิมซึ่งใช้เวลาศึกษาและตรวจสอบความตั้งใจนาน ไม่สัมพันธ์กับความต้องการ
ของเยาวชนรุ่นใหม่ที่ต้องการความเร็ว จึงหมดความอดทนที่จะเรียนรู้ภูมิปัญญานั้นๆ

๔. การสืบทอดภูมิปัญญายังขาดความเข้าใจและการสร้างจิตสำนึกให้เห็น
คุณค่าที่แท้จริง รวมถึงการเคารพทรัพย์สินทางปัญญาของผู้อื่น

๕. ประชาชนขาดการตรวจสอบในด้านการสืบสานภูมิปัญญาที่กำลังเลือนหาย
ทั้งด้านศิลปะ การจักสาน การทอผ้า การตีเหล็ก เป็นต้น

ดังนั้นประเด็นการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นประเด็นสำคัญ
เร่งด่วนของชาติ การที่วัฒนธรรมจะดำรงอยู่ได้ มิใช่ศึกษาวิจัยด้วยการทดลอง
ทฤษฎีหรือประยุกต์ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ของตะวันตกเพื่อเข้าใจ
วัฒนธรรมและสังคมไทยเท่านั้น หากการรักษาองค์ความรู้ที่เหลืออยู่ไว้ให้ได้มากที่สุด

^๕ สุกัญญา สุจฉายา และคณะ, รายงานการศึกษาโครงการวิจัยภาคสนาม การคุ้มครอง
ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย เสนอต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, ๒๕๕๐, หน้า
๑๑๘.

ด้วยวิธีการรวบรวมจากผู้รู้ในชุมชน บันทึกข้อมูล วิเคราะห์วิจัยให้เข้าใจในแก่นขององค์ความรู้ และสังเคราะห์คุณค่าเพื่อนำไปสู่การสืบทอดที่ยั่งยืนต่อไปก็เป็นวิธีการที่สำคัญเช่นเดียวกัน

ผู้สืบทอดองค์ความรู้

หัวใจของกระบวนการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในกระบวนการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง ประกอบด้วยผู้สืบทอด ๒ ประเภท ได้แก่ ผู้สืบทอดองค์ความรู้ หรือสืบทอดมรดกภูมิปัญญาโดยตรง (tradition knowledge holders) และผู้สืบทอดวัฒนธรรมหรือชุมชนวัฒนธรรม (cultural communities) หรือนิยมใช้ในภาษากฎหมายว่า ผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholders) ผู้สืบทอดองค์ความรู้เป็นชนกลุ่มน้อยในชุมชนวัฒนธรรมแต่มีความสำคัญ หากขาดชนกลุ่มนี้ในสังคม มรดกภูมิปัญญานั้นๆ ก็สูญสิ้น ส่วนผู้สืบทอดวัฒนธรรมเป็นชนกลุ่มใหญ่ สืบทอดวัฒนธรรมมาโดยกำเนิด หรือประเพณีปฏิบัติผ่านการเข้าร่วมกระบวนการกล่อมเกลากายทางสังคม (socialization) หรือเป็นสมาชิกของกลุ่ม ผู้สืบทอดกลุ่มนี้สืบทอดตามสิ่งที่คนส่วนใหญ่ประพฤติปฏิบัติ แต่พร้อมที่จะปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ คือ เป็นผู้รับปฏิบัติ ไม่มีส่วนในการสร้างสรรค์หรือถ่ายทอดโดยตรง แต่มีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของมรดกภูมิปัญญา

งานวิจัยทั้ง ๓ เรื่อง ที่ใช้เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ “การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนเรื่องรามเกียรติ์ของครูวิระ มีเหมื่อน” ของนายรัตนพล ชื่นคำมุงรวบรวมภูมิปัญญาด้านการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และการพากย์-เจรจาโขนของครูวิระ มีเหมื่อน ครูภูมิปัญญาไทย คนพากย์-เจรจาหนังใหญ่คนเดียวที่เหลืออยู่ในขณะนี้ที่สืบทอดวิธีการพากย์ตามแบบแผนโบราณ และเปรียบเทียบการพากย์-เจรจาระหว่างหนังใหญ่กับโขน ผู้วิจัยจะเรียกงานเรื่องนี้ว่า กรณีศึกษาเรื่องที่ ๑

งานวิจัยเรื่องที่ ๒ คือ “การสืบทอดประเพณีเทศน์กาเผือกในชุมชนไทยยวนอำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี” ของนางสาวดวงหทัย ลือตั้ง รวบรวมและปริวรรตวรรณกรรมโบราณเรื่องแม่กาเผือก และศึกษาการสืบทอดประเพณีเทศน์กาเผือกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยยวนที่อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี ตลอดจนศึกษา

บทบาทของประเพณีเทศน์กาเผือกในชุมชน ผู้วิจัยจะเรียกงานเรื่องนี้ว่า กรณีศึกษา เรื่องที่ ๒

งานวิจัยเรื่องที่ ๓ คือ “การสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ของชาวกูยที่บ้านละเอาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ” ของนางสาวพรรณวดี ศรีขาว รวบรวมภูมิปัญญาด้านความเชื่อเรื่องผีสะเองและผีแถนในพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์กูย บ้านละเอาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ และศึกษาบทบาทของพิธีกรรมนี้ ผู้วิจัยจะเรียกงานเรื่องนี้ว่า กรณีศึกษาเรื่องที่ ๓

งานวิจัยทั้งสามเรื่องมีประเด็นการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามประเพณีมุขปาฐะ (oral tradition) เป็นจุดร่วมกันโดยมุ่งรวบรวมองค์ความรู้เป็นหลัก แบ่งเป็นกรณีศึกษามรดกภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง ๑ เรื่อง และกรณีศึกษามรดกภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ๒ เรื่อง จากกรณีศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยใคร่นำเสนอเฉพาะประเด็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในกระบวนการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภท

ก. ผู้สืบทอดองค์ความรู้ในฐานะผู้สืบทอดและผู้ถ่ายทอด

ผู้สืบทอดองค์ความรู้ เป็นผู้ถูกคัดสรรมาหรือเป็นผู้เต็มใจรับปฏิบัติทำหน้าที่รักษาและสืบทอดองค์ความรู้โดยตรง และยังเป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่กลุ่มชนรุ่นต่อไป ผู้สืบทอดประเภทนี้มีผลโดยตรงต่อการสืบทอดมรดกภูมิปัญญา หากสืบทอดมาได้เต็มที่ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดต่อก็ครบถ้วนสมบูรณ์ แต่หากได้รับสืบทอดมาบางส่วน ภูมิปัญญาดังกล่าวก็ลดทอนลง หรือหากสืบทอดมาแล้วแต่ขาดคุณธรรม จริยธรรมกำกับ ภูมิปัญญาดังกล่าวก็อาจถูกบิดเบือนไปตามใจชอบ ผู้สืบทอดองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงก็คือ ศิลปินหรือครูด้านศิลปะการแสดง ผู้สืบทอดองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาด้านประเพณี พิธีกรรมก็คือ เจ้าพิธี ผู้ประกอบพิธีกรรม

กรณีศิลปิน

ครูวีระ มีเหมือนเป็นชาวสวนจังหวัดนนทบุรี อายุ ๖๗ ปี มีชีวิตในวัยเด็กท่ามกลางบรรยากาศของความเจริญในด้านศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะโขนและหนังใหญ่ซึ่งเป็นมรดกสพในงานศพที่นิยมกันในยุคนั้น ความชอบส่วนตัวจึงเป็นแรงจูงใจ

สำคัญให้แสงหาความรู้ ครูวีระชอบภาษาและวรรณคดีไทย เพราะต้องอ่านบทกลอน ให้ผู้ใหญ่ฟังอยู่เนืองๆ เมื่อได้มีโอกาสเรียนชั้นพื้นฐานกับครูหัตต์ เพิ่มสุวรรณที่โรงเรียน ในชั้นมัธยมศึกษา จึงสนใจติดตามไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ที่บ้านครู

ครูวีระ มีเหมื่อน

การเรียนวิชาศิลปะตามแบบโบราณคือ การฝึกการแสดงไปด้วย พร้อมกับติดตามรับใช้ครูในทุกกิจกรรมเช่น ทำงานบ้านให้ ทำธุระที่ครูใช้ให้วุ่น ติดตามครูไปช่วยแสดงเป็นตัวประกอบขงยามที่ครูนำคณะไปแสดง ตั้งนั้นนอกจากวิชาเล่นโขน แล้วจึงได้วิชาปลูกโรงโขน วิชาสร้าง-ซ่อมเครื่องโขน-ละคร วิชาเป็นโต้โผหรือบริหารจัดการแสดง และเมื่อลูกศิษย์ต้องการแสวงหาวิชาความรู้อื่นต่อไป ครูหัตต์ก็เป็นคนนำไปฝากฝังให้เรียนวิชาการพากย์-เจรจาโขนกับครูสง่า ศะศิวิณช ในสายของพระยาสุนทรเทพระบำ (เปลี่ยน สุนทรนัฏ) ซึ่งต่อมาครูวีระ มีเหมื่อน ก็ได้ไปเรียนวิชาการพากย์-เจรจาหนังใหญ่จากหม่อมราชวงศ์จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ในสายของพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณการต) นอกจากนั้นครูวีระ มีเหมื่อนยังแสวงหาวิชาความรู้อื่นๆ อีก เช่น วิชาปักเครื่องโขน-ละครจากคุณหญิงชั้น ศิลปบรรเลงบ้านเครื่องนราศิลป์ วิชาเผาสมุก เคี้ยวรัก ทำน้ำมันมะเดื่อ เพื่อใช้ทำหัวโขน วิชาขึ้นหุ่นหัวโขนและการทำหนังใหญ่จากครูชิต แก้วดวงใหญ่ และครูสงวน รักมิตร วิชาทำรอกเพื่อใช้ในการแสดงโขนซักรอกจากครูวีเชียร หลงรัก ตลอดจนครูหนังใหญ่

และครูโขนในจังหวัดอ่างทองและจังหวัดสิงห์บุรี เช่น ที่อ่างทองได้เรียนวิชาเชิดหนัง จากครูล่ำ ไตรนาวิ วิชาการพากย์หนังจากครูยิ้ม มีแตล ที่สิงห์บุรีได้ไปสืบทอดทาง พากย์หนังใหญ่จากครูโปล์ แห่งวัดสว่างอารมณ์

การสืบทอดองค์ความรู้ด้านการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนของครูวีระ จึงได้มาจากทั้งสายราชสำนักในกรุงเทพฯ และสายราษฎรในต่างจังหวัด ด้วยการ ฝึกหัดและลงมือปฏิบัติ การฝากตัวเป็นศิษย์กับครูที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หลายคน จึงทำให้ครูวีระ มีเหมือนมืองค์ความรู้เรื่องหนังใหญ่และโขนที่กว้างขวาง และลึกซึ้ง นอกเหนือจากความเป็นคนกว้างขวางรู้จักคนมาก จนสามารถเป็นโต้โผ รับจัดการแสดงโขนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ และเป็นเจ้าของคณะโขนซักรอกที่เหลือ อยู่แห่งเดียวของประเทศไทย

สรุปได้ว่าภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงของครูวีระ มีเหมือน ประกอบ ด้วยองค์ความรู้เกี่ยวกับการครอบครูหนังใหญ่ โขน-ละคร และช่างสิบหมู่ องค์ความรู้ ทางด้านศิลปะการแสดงหนังใหญ่ และองค์ความรู้ทางด้านศิลปะการแสดงโขน ครูวีระจึงได้รับยกย่องให้เป็นศิลปินดีเด่น สาขาศิลปะการแสดง (หนังใหญ่) ของ จังหวัดนนทบุรี ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๒ ด้านศิลปกรรม (การทำหนังใหญ่) จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี และครูศิลป์ ของแผ่นดิน จากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

ด้านการเป็นผู้ถ่ายทอด ครูวีระเป็นศิลปินและเป็นครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ครอบครูโขน-ละครและช่างสิบหมู่ให้แก่สถาบันการศึกษาต่างๆ และศิลปินนักแสดง ทั้งยังสอนเชิดหนัง และพากย์หนังขั้นพื้นฐานให้แก่นักเรียนโรงเรียนเทศบาล ๔ (รักษามืองสิงห์) จังหวัดสิงห์บุรี และสอนวิชาช่างทำหัวโขน ทำตัวหนัง ลูกศิษย์ที่ มาเรียนส่วนใหญ่จึงเป็นศิษย์ด้านช่าง และผู้สนใจด้านศิลปวัฒนธรรมไทย

จากกรณีศึกษาเรื่องที่ ๑ รัตนพลได้พบว่าปัจจัยที่ทำให้ไม่มีการสืบทอด การพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนจากครูวีระ ในปัจจุบันมีอยู่ ๓ ประการ *ประการแรก* อยู่ที่ตัวผู้ถ่ายทอดเอง ซึ่งเป็นครูแนวอนุรักษ์นิยม ต้องการรักษาจารีต โบราณโดยเคร่งครัด ไม่สามารถประยุกต์การถ่ายทอดในรูปแบบอื่นที่เห็นว่าผิดเพี้ยน ได้ *ประการที่สอง* อยู่ที่ผู้สืบทอด งานศิลปะการแสดงต้องการผู้สืบทอดที่มีวินัย

มีความรับผิดชอบและความอดทนสาหัส ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวหาได้ยากในคนรุ่นปัจจุบัน ผู้มาสืบทอดส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการที่สนใจในเชิงวิชาการ มิได้ต้องการสืบทอดเพื่อประกอบอาชีพเหมือนศิลปินในอดีต การฝึกหัดที่ปฏิบัติกันอยู่จึงทำได้ในระดับห้องจำ ไปแสดง ไม่สามารถสร้างสรรค์งานชิ้นใหม่ได้ และ *ประการที่สาม* อยู่ที่สภาพการ แสดง สังคมที่เปลี่ยนแปลงทำให้รสนิยมและค่านิยมของผู้ชมและผู้แสดงเปลี่ยนแปลง ไปด้วย ยิ่งผู้ชมขาดความรู้ความเข้าใจในเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ ยิ่งมีผลทำให้การแสดง หนึ่งใหญ่และไขนกลายมาเป็นการเล่าเรื่องย่อ การพากย์-การเจรจาซึ่งเคยเป็นหัวใจ สำคัญในการเสพศิลปะจึงกลายมาเป็นแค่ส่วนประกอบเท่านั้น

ความรู้ที่ครูวีระถ่ายทอดในปัจจุบันส่วนใหญ่จึงเป็นความรู้พื้นฐาน ส่วนองค์ ความรู้ทั้งหมดด้านการพากย์-เจรจาหนึ่งใหญ่และไขนยังไม่มีผู้สืบทอดเพราะในทรรศนะ ของศิลปิน การจะมอบวิชาให้ผู้หนึ่งผู้ใดต้องมีการทดสอบว่ามีความตั้งใจจริง อดทน และไว้วางใจได้

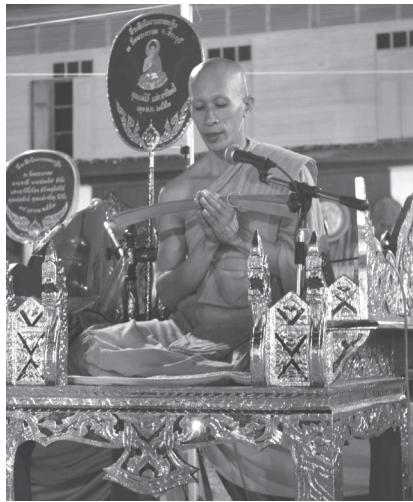
กรณีเจ้าพิธีเป็นพระภิกษุ

ในงานวิจัยเรื่องที่ ๒ ชาวไทยยวนที่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรีสืบทอด ความเชื่อเรื่องแมงกาเผือกเป็นมารดาของพระพุทธรูปเจ้าห้าพระองค์และอานิสงส์ ของการพึ่งเทศน์เรื่องกาเผือกและจุดประทีปดินกาบูชาเพื่อทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ผ่านประเพณีเทศน์กาเผือกที่จัดขึ้นที่วัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้เทศน์หรือผู้ถ่ายทอด วรรณกรรมเรื่องกาเผือกจากโบลานอักษรยวน ด้วยทำนองธรรมวัตร ในตอนค่ำของ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ในแ่งนี้ พระสงฆ์จึงเป็นเจ้าพิธีผู้สืบทอดความเชื่อที่บันทึก ไว้ในวรรณกรรมลายลักษณ์แต่เผยแพร่โดยวิธีการมุขปาฐะ

ความเชื่อเรื่องอานิสงส์การถวายคัมภีร์โบลาน ทำให้เกิดการคัดลอกโบลาน ดังพบคัมภีร์โบลานเก็บไว้ตามวัดต่างๆ จำนวนมาก รวมทั้งโบลานเรื่องกาเผือก หรือ พระยากาเผือก หรือโวรหารภทิตตินิกา คัมภีร์เหล่านี้เขียนด้วยตัวอักษรธรรมแบบ ล้านนา เพื่อให้พระภิกษุเทศน์ ซึ่งในอดีตพระภิกษุชาวไทยยวนจะสามารถพูดและ อ่านเขียนอักษรธรรมนี้ได้ พระสงฆ์จึงเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้โดยตรง ประเพณีเทศน์ กาเผือกจึงปฏิบัติได้ในทุกวัดในเขตอำเภอเสาไห้

ปัจจุบันในเขตอำเภอเส้าไห้ มีพระเจริญ ธมฺมวฑฺฒโฒ อายุ ๔๐ ปี ๑๕ พรรษา พระสงฆ์ที่วัดโพธิ์ ตำบลพระยาทตเพียงรูปเดียวเท่านั้นที่สามารถอ่านอักษรธรรมแบบล้านนาและเทศน์เป็นสำเนียงยวนได้ พระเจริญจึงเป็นเจ้าพิธีเพียงคนเดียวของชุมชนนี้

พระเจริญ ธมฺมวฑฺฒโฒสืบทอดการอ่านเขียนตัวอักษรธรรมล้านนาชั้นพื้นฐานจากบิดาในวัยเด็ก ต่อมาเมื่อบวชเป็นพระภิกษุได้ศึกษาด้วยการเรียนรู้ด้วยตัวเองฝึกอ่านและเขียนจากหนังสือใบลานที่มีอยู่ในวัด โดยฝึกอ่านจากคัมภีร์ใบลานฉบับของวัดโพธิ์ ชื่อ **พระยากาเผือก** (กาเผือกฉบับวัดโพธิ์ ๑) และใช้เวลาในการฝึกเทศน์กาเผือกประมาณ ๑ สัปดาห์ โดยจดจำการเทศน์ทำนองธรรมวัตรสำเนียงยวนจากหลวงพ่อย้าย ธมฺมวฑฺฒโฒ ซึ่งเดิมอยู่ที่วัดโพธิ์ต่อมาย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดพระยาทต (ปัจจุบันลาสิกขาไปแล้ว) ในลักษณะครูพักลักจำ เมื่อสามารถฝึกอ่านได้คล่องแล้วจึงรับเทศน์เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ต่อจากนั้นก็ได้รับนิมนต์ไปเทศน์ทุกปี

พระเจริญ ธมฺมวฑฺฒโฒ

นอกจากการเทศน์ พระเจริญยังได้สร้างวรรณกรรมเรื่องกาเผือกขึ้น ๒ ฉบับ คือ **หนังสือเทศน์กาเผือก** (กาเผือกฉบับวัดโพธิ์ ๒) พิมพ์ด้วยคอมพิวเตอร์และพับกระดาษเป็นรูปร่างคล้ายใบลาน ปรวิวรรตเป็นอักษรไทยและ **พระยากาเผือก** (กาเผือกฉบับวัดโพธิ์ ๓) จารเป็นอักษรธรรมล้านนาลงในใบลาน เพื่อใช้สำหรับเทศน์วรรณกรรมที่สร้างขึ้นใหม่นี้ปรับมาจากต้นฉบับดั้งเดิม คือ **กาเผือกฉบับวัดโพธิ์ ๑** ให้สั้นลงเพื่อสามารถใช้เทศน์ให้จบในเวลา ๑ ชั่วโมง

พระเจริญจึงเป็นผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาประเพณีการเทศน์กาเผือกที่ได้องค์ความรู้มาจากความสนใจใฝ่รู้เป็นการส่วนตัว ในขณะที่พระสงฆ์รูปอื่นๆ ละทิ้งความเป็นภิกษุแบบชาวไทยยวนดั้งเดิม พระเจริญกลับพยายามเรียนรู้การเทศน์ทำนองยวนและการเขียนบันทึกวรรณกรรมเรื่องกาเผือกเป็นอักษรไทยและอักษรธรรมล้านนาตามกำลังที่มีอยู่โดยไม่มีหน่วยงานราชการหรือเอกชนสนับสนุน เพื่อให้ประเพณีการเทศน์กาเผือกยังมีอยู่ในชุมชน นับว่าพระเจริญเป็นผู้สืบทอดประเพณีการเทศน์ที่เข้าใจสถานะและบทบาทของพระภิกษุของชุมชนที่ควรอ่านและเขียนอักษรล้านนาได้ และได้พยายามรักษาบทบาทนี้ไว้ แม้จะเป็นเพียงผู้เดียวในชุมชนก็ตาม ส่วนการปรวิวรรตวรรณกรรมเรื่องกาเผือกเป็นอักษรไทยแสดงให้เห็นว่าพระเจริญต้องการถ่ายทอดเรื่องดังกล่าวให้คนในชุมชนและพระภิกษุรูปอื่นที่อ่านเขียนอักษรดั้งเดิมไม่ได้ ได้มีโอกาสรับรู้เรื่องในภาษาไทยแทน ในแง่นี้พระเจริญก็ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญานี้ไว้ด้วย พระเจริญจึงเป็นเจ้าของพิธีที่เป็นทั้งผู้สืบทอดและผู้ถ่ายทอดในคนเดียวกัน องค์ความรู้ที่พระเจริญสืบทอดไว้ คือ องค์ความรู้ด้านการอ่าน-เขียนอักษรล้านนา และการเทศน์แม่กาเผือกเป็นทำนองธรรมวัตรแบบยวน

กรณีเจ้าพิธีเป็นร่างทรง

ในงานวิจัยเรื่องที่ ๓ **ครูบา** หรือร่างทรงผีบรรพบุรุษเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูย บ้านละเอาะ อำเภอป่าเกี๊ยะ จังหวัดศรีสะเกษ ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือน ๓-เดือน ๖

ชาวกูยมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษมีอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถคุ้มครองลูกหลาน ขณะเดียวกันก็สามารถลงโทษทำให้เจ็บป่วยได้เมื่อประพฤติผิดจารีตประเพณี เนื่องจากชาวกูยบ้านละเอาะให้ความสำคัญกับผีบรรพบุรุษฝ่ายหญิง คือ นั้บถือผีฝ่าย

แม่ ลูกทุกคนจะนับถือผีตามสายตระกูลของแม่ แม่เมื่อลูกสาวแต่งงานไป หลานที่เกิดมาก็จะนับถือผีตามแม่ของตน แต่หากเป็นหลานที่เกิดจากลูกชาย หลานที่เกิดมาจะนับถือผีตามสายตระกูลของลูกสะใภ้ เมื่อถึงวันที่มีพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ลูกเขยหรือลูกสะใภ้ต้องไปแสดงความเคารพผีของอีกฝ่ายด้วย โดยการ “สมบัตติสมมา” (สมาหรือ ขมา) เพื่อแสดงให้เห็นว่ายอมโอนอ่อนต่อผีของสามีหรือภรรยาเช่นกัน ผีบรรพบุรุษประจำสายตระกูลที่ชาวภูยกบ้านละเอาะนับถือ คือ ผีสะเอ็ง และ ผีถน

พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวภูยกมีวัตถุประสงค์เพื่อขอบคุณและเซ่นไหว้สักการะผีเป็นหลัก โดยมีครุบาเป็นเจ้าพิธี ครุบาทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เชื่อมระหว่างผีบรรพบุรุษกับคนธรรมดาให้ได้ใกล้ชิดกัน ช่วยให้ชาวภูยกติดต่อสื่อสารกับผีบรรพบุรุษ และทำให้ชาวภูยกได้สัมผัสอำนาจของผีบรรพบุรุษ ดังนั้นจึงให้ความเคารพและเชื่อถืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษที่แสดงผ่านตัวครุบา หากไม่มีครุบาจะไม่สามารถประกอบพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษได้ เพราะครุบาคือบุคคลที่ผีเลือกให้เป็นร่างทรง

การเป็นครุบาเริ่มจากมีคนในตระกูลของครุบาเจ็บป่วยและได้บนบานศาลกล่าวขอผีให้หายป่วย แล้วจะทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อแก้บนและสักการะผี เมื่อทำพิธีเลี้ยงผีเสร็จสิ้นในปีแรก ผู้นั้นจะเป็นครุบาของตระกูล ซึ่งในตระกูลหนึ่งๆ มีได้เพียง ๑ คนเท่านั้น ครุบาจะเป็นผู้รักษานับถือผีเอาไว้ จนกระทั่งตนเองตาย เมื่อตายไปแล้วเชื่อว่าผีที่เคยอยู่ด้วยก็เสมือนตายไปพร้อมกับครุบา ลูกหลานอาจนำหิ้งผีไปลอยน้ำหรือนำไปวางบนต้นไม้ให้ย่อยสลายไปเอง ไม่มีการรับส่งผีต่อหรือยกผีให้กัน เพราะเชื่อว่าคนสามัญไม่มีอำนาจในการสั่งผีให้ไปอยู่กับผู้ใดได้ ผีเท่านั้นที่มีอำนาจเลือก เมื่อผีตายไปจากสายตระกูลได้ระยะหนึ่ง อาจนานหลายเดือนหรือหลายปี **ผีจะกลับมาเกิดใหม่** มาอยู่กับลูกหลานคนใดคนหนึ่ง ในสายตระกูล โดยมาทำให้เจ็บป่วยอีก เพื่อให้ลูกหลานในสายตระกูลสามัคคีกัน ต่อมาจึงต้องจัดการรับผีและมีพิธีเลี้ยงผีขึ้นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ

คุณสมบัติสำคัญของครุบาซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนขึ้นไปที่ตั้งงานมีครอบครัวแล้วคือ ประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม พุดจানাเชื่อถือ เป็นที่รักของญาติพี่น้องและสามารถเข้ากับญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ในสายตระกูลได้เป็นอย่างดี ข้อสำคัญ ครุบาต้องเป็นลูกหลานของชาวภูยกบ้านละเอาะเท่านั้น ไม่มีการสืบทอดแก่คนภายนอก นอกจากนี้ครุบาต้องเคยผ่านพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตนเองมา

อย่างน้อย ๑ ครั้ง จึงจะมีสิทธิ์เข้าร่วมพิธี ผู้ที่เป็นครูบาส่วนใหญ่เคยถูกผีบรรพบุรุษกระทำให้เจ็บป่วยมาก่อน เพราะเป็นบุคคลที่ผีบรรพบุรุษเลือกแล้วว่าจะให้เป็นร่างทรงเมื่อประกอบพิธี

ในการประกอบพิธีเลี้ยงผีแต่ละครั้ง ประกอบด้วย คณะครูบา ซึ่งมีครูบาใหญ่ ครูบารองและลูกศิษย์ ลำดับความสำคัญของครูบาขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของครูบากับผี *ครูบาใหญ่* คือ ผู้ที่มีจำนวนปีที่นั่งถือผีมากที่สุด เป็นหัวหน้าคณะครูบาและได้รับความเคารพสูงสุดในพิธี ทำหน้าที่สำคัญคือเป็นผู้นำในการประกอบพิธี อัญเชิญผีบรรพบุรุษลงมาจากหิ้งเพื่อมาประกอบพิธี การบอกกล่าวผีสู่ขวัญเจ้าภาพ เสี่ยงทายสุขภาพของเจ้าภาพ จัดหิ้งผีและอัญเชิญผีขึ้นหิ้งเช่นเดิมเมื่อเสร็จพิธี ผู้ที่มีจำนวนปีนั่งถือผีรองจากครูบาใหญ่ คือ *ครูบารอง* เป็นผู้ช่วยครูบาใหญ่ในการประกอบพิธี บางครั้งอาจทำหน้าที่แทนครูบาใหญ่ตามที่ได้รับมอบหมายหรือเห็นควร ส่วน *ลูกศิษย์* คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนั่งถือผีรองจากครูบารอง ตำแหน่งเหล่านี้จะเลื่อนขั้นได้เมื่อครูบาที่มีจำนวนปีนั่งถือผีมากกว่าตนตายไป จะเห็นได้ว่าการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชุมชนนี้ขึ้นอยู่กับครูบาทั้งคณะ มีตัวตายตัวแทนที่สามารถสืบทอดได้ทันที トラบใดที่มีครูบา トラบนั้นก็ยังมีประเพณีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบต่อไป

ปัจจุบันครูบาที่หมู่บ้านนี้มี ๔ คน คือ นางขาลี นามวิชา อายุ ๗๐ ปีเป็นครูบาใหญ่แทน ประกอบพิธีเลี้ยงผีแทนเท่านั้น เป็นครูบาที่มีจำนวนปีที่นั่งถือผีมากที่สุด นางทองคำ ศรีดั่ง อายุ ๖๙ ปี เป็นครูบาใหญ่ผีสะเองและเป็นครูบารองของแทน ประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเองและผีแทน นางจันทา อินธิเดช อายุ ๖๕ ปี และนางเมาะสังลา ครูบารองของผีสะเอง และเป็นครูบารองของแทน อายุ ๖๕ ปี ประกอบพิธีได้ทั้งเลี้ยงผีสะเองและผีแทน

ครูบาสะเอ็ง

กระบวนการเรียนรู้ของครูบาแต่ละคนไม่มีการเรียนการสอนกัน หากแต่องค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยการจดจำวิธีการ รายละเอียดเครื่องประกอบพิธีต่างๆ การสังเกตการกระทำของครูบาใหญ่ และครูบารองว่าปฏิบัติตัวอย่างไรในพิธีกรรม เพราะในการประกอบพิธีเลี้ยงผีของเจ้าภาพแต่ละคนต้องทำต่อเนื่อง ๓ ปี จึงเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์อย่างน้อย ๓ ปี

เนื่องจากชาวภูยกูยไม่มีตัวอักษรเป็นของตนเอง การสืบทอดหรือการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ของตน จึงใช้วิธีการพูด ร้องปากเปล่าโดยใช้ทั้งภาษาภูยกูยและภาษาลาว บทร้องหรือพูดที่ใช้ในการประกอบพิธีแต่ละครั้งไม่เหมือนกัน ไม่มีบทร้องตายตัว เพราะชาวบ้านเชื่อว่ากิริยาอาการหรือคำพูดต่างๆ ล้วนเกิดจากผีบรรพบุรุษในร่างทรงครูบา จึงเป็นบทร้องมุขปาฐะที่ด้นสด หากขั้นตอนใดมีบทบาทสมมติจะใช้ภาษาพูดธรรมดาทั้งภาษาภูยกูยและภาษาลาว (อีสาน) ตามบทบาทในขั้นตอนนั้น บางขั้นตอนก็ไม่ปรากฏบทพูด ปรากฏเพียงท่าทางการรำไปรอบปะรำพิธีเท่านั้น

จะเห็นได้ว่าครูบาเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ต่างๆ ในการติดต่อกับบรรพบุรุษ ทั้งวิธีการและภาษาที่เชยฉืด ทั้งเครื่องประกอบพิธี ขั้นตอน การเล่นต่างๆ โดยเฉพาะคำสอนฮีดคองผ่านการเล่น ได้แก่ การเคาะพผู้อวูโส การครองตนของชายหญิง

การเจรจาต่อรองของคนในสังคม และการปรับไหม จารีตประเพณีเหล่านี้ในอดีต น่าจะเป็นกฎสังคมที่เคร่งครัดลักษณะเดียวกับกฎหมายจารีต (customary law) หากฝ่าฝืนละเมิดจะถูกปฏิเสธและลงโทษจากคนในชุมชน จึงสืบทอดไว้ในรูปแบบ พิธีกรรมเพื่อสื่อสารให้ลูกหลานในหมู่บ้านรับรู้ ตอกย้ำและผลิตซ้ำผ่านพิธีที่จัดขึ้น ทุกปี

ครูบาใหญ่จึงเป็นทั้งผู้สืบทอดและผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษ โดยมีครูบารอง ลูกศิษย์และผู้เข้าร่วมพิธีเป็นผู้รับและสืบทอดความเชื่อ

ข. ผู้สืบทอดองค์ความรู้ : ลักษณะร่วมและแตกต่าง

จากกรณีศึกษาทั้ง ๓ เรื่อง จะเห็นได้ว่าผู้สืบทอดองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดงกับด้านประเพณี พิธีกรรม มีลักษณะร่วมกันและแตกต่างกัน ดังนี้

ลักษณะร่วม

❖ ผู้สืบทอดองค์ความรู้เป็นบุคคลพิเศษ นอกจากความสามารถเฉพาะตัว แล้ว บุคลิกส่วนตัวต้องมีความน่าเชื่อถือจึงจะเป็นที่ยอมรับของชุมชน ในกรณีศิลปิน ได้รับการยกย่องจากความสามารถที่เป็นที่ประจักษ์ มีผู้ว่าจ้างไปแสดง หรือให้รางวัล เกียรติยศโดยการยกย่องเชิดชู แต่เนื่องจากการแสดง ครูศิลปินต้องมีลักษณะที่ ดึงดูดคนให้ติดตาม เช่น มีเสียงดังก้องกังวาน มีปฏิภาณไหวพริบ มีมุข มีความจำดี ในกรณีเจ้าพิธี บุคลิกส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าความน่าเชื่อถือ เพราะต้องวางตัว ให้เป็นที่เคารพนับถือของชุมชนทั้งในและนอกพิธีกรรม

❖ การได้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญามาสืบทอดมีความยากลำบาก ในกรณี ศิลปินต้องเสาะแสวงหาครู เรียนรู้จากครูจนครุวางใจและถ่ายทอดให้ ในกรณีเจ้าพิธี แม้พิธีกรรมจะเป็นการสืบทอดตามประเพณี แต่หากในชุมชนขาดผู้สามารถถ่ายทอด ได้แล้ว ผู้จะเป็นเจ้าพิธีต้องสืบเสาะอย่างหนัก ดังเช่นในกรณีศึกษาที่ ๒ พระเจริญ ต้องการสืบสานประเพณีการเทศน์กาเผือกให้คงอยู่ในชุมชน พระเจริญจึงต้องเรียนรู้ อักษรล้านนา ทั้งการอ่านเขียนและวิธีการเทศน์ทำนองด้วยตัวเอง เพราะขาดพระสงฆ์ ผู้ใหญ่ในชุมชนถ่ายทอด ซึ่งแตกต่างจากกรณีศึกษาที่ ๓ ที่พิธีกรรมยังมีผู้ถ่ายทอดอยู่ใน

ชุมชน ในกรณีนี้แม้ผู้บรรพบุรุษจะเป็นผู้เลือกผู้สืบทอด แต่ครูบาก็ต้องผ่านการทดสอบ มาแล้วจากการเจ็บป่วย จนต้องร้องขอจากบรรพบุรุษด้วยตัวเอง และต้องเข้าร่วมใน พิธีกรรมที่จัดขึ้นทุกครั้ง กว่าจะได้เป็นครูบาใหญ่ก็ต้องเข้าร่วมในพิธีนานที่สุดกว่าคนอื่น

❖ การสืบทอดองค์ความรู้ ต้องใช้เวลาหลายปีในการสืบทอด ในกรณีศิลปิน อาจใช้เวลายาวนานกว่าจึงจะเป็นที่ยอมรับจากชุมชน ในกรณีเจ้าพิธีอาจใช้เวลา น้อยกว่าแต่ก่อนหน้าจะเป็นเจ้าพิธีเองก็ต้องเป็นผู้เข้าร่วมในพิธีมาก่อน เช่นพระเจริญ ใช้เวลากว่า ๖ ปีจึงจะได้เป็นผู้เทศน์เรื่องกาเผือก กรณีครูบาต้องใช้เวลา ๓ ปี อย่างต่ำจึงจะได้รับการยอมรับ

ลักษณะแตกต่าง

❖ การถ่ายทอดองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาที่เป็นการแสดงเปิดกว้างให้กับ ผู้ที่สนใจ มีความรักในศิลปะนั้นๆ ไม่ได้ถูกจำกัดให้อยู่เฉพาะกลุ่ม แต่ครูศิลปินมีอิสระ ในการเลือกผู้สืบทอด หากไม่มีคุณสมบัติเป็นที่พึงใจ ครูมีสิทธิ์ที่จะไม่ถ่ายทอดองค์ ความรู้นั้นให้ได้ และมีการทดสอบอยู่ทุกปีในพิธีกรรมไหว้ครูประจำปี ตั้งในกรณีศึกษา ที่ ๑ ครูวีระไม่ถ่ายทอดการพากย์หนังให้กับผู้ใด เพราะไม่มีผู้สืบทอดที่เข้าเกณฑ์ ครู แต่เลือกถ่ายทอดความรู้ด้านอื่นให้ ส่วนมรดกภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมส่วนใหญ่จำกัด ผู้ถ่ายทอดไว้เฉพาะกลุ่มของตน ผู้สืบทอดที่เป็นเจ้าพิธีจำเป็นต้องหาตัวตายตัวแทน หากต้องการให้พิธีกรรมดำเนินต่อไปได้ จึงต้องมีกระบวนการสร้างผู้สืบทอดที่เข้มแข็ง ดังกรณีที่ ๓ ซึ่งเป็นการสืบทอดเฉพาะสายตระกูล มีการจัดลำดับการเป็นผู้ถ่ายทอด เป็นครูบาใหญ่ ครูบารอง และมีการวางเงื่อนไขการยอมรับเป็นครูบาจากจำนวนปี ที่เข้าร่วมสืบทอด ซึ่งต่างจากกรณีศึกษาที่ ๒ ที่ขาดการจัดการที่ดีในชุมชนและในกลุ่ม คณะสงฆ์ผู้สืบทอดองค์ความรู้ จึงทำให้การสืบทอดขาดช่วง แม้พระเจริญต้องการ ถ่ายทอดก็ไม่สามารถหาผู้มาสืบทอดได้จึงเหลือเพียงผู้เดียวในชุมชน

❖ การสร้างสรรค์ แม้ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจะเป็นการผลิตซ้ำ หรือเลียนแบบเพื่อส่งต่อสืบทอด แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีส่วนที่สร้างสรรค์ใหม่รวมอยู่ด้วย โดยเฉพาะกับผู้สืบทอดที่เป็นศิลปินผู้มีอิสระในการแสดงความเป็นปัจเจก เพียงแต่ว่า เป็นการสร้างสรรค์ภายในกรอบของขนบเดิม ส่วนผู้สืบทอดที่เป็นเจ้าพิธีมีการ สร้างสรรค์น้อยกว่าหรืออาจไม่มีเลย เพราะต้องยึดตามขนบอย่างเคร่งครัด

หากข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไปอาจทำให้พิธีกรรมไม่ประสบความสำเร็จ เช่น พิอาจ
ไม่มาลงทรงในกรณีศึกษาที่ ๓ ส่วนกรณีศึกษาที่ ๒ เป็นข้อยกเว้น การสร้างสรรค์
ของพระเจริญ โดยการย่อเรื่องให้สั้นลงเป็นความจำเป็นของชุมชนที่มีผู้สืบทอดเพียง
คนเดียวที่ต้องทำหน้าที่ผู้สืบทอดให้กับหลายชุมชน

จะเห็นได้ว่าข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับผลงานวิจัย **โครงการวิจัยภาคสนามการ
คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย** ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่กล่าวถึงข้างต้นเกี่ยวกับปัญหาของ
การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ค. ผู้สืบทอดองค์ความรู้เป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือไม่

ในสังคมไทยแบบเก่าซึ่งมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จะไม่เกิดคำถามว่า ใครเป็น
เจ้าของศิลปะการพากย์หนังใหญ่ ไบลานเรื่องแมกกาเผือกเป็นของใคร การเทศน์
กาเผือกเป็นของไทยยวนหรือไทยพวน เพราะต่างรู้ว่ามรดกภูมิปัญญาที่กำลังสืบทอด
กันอยู่นั้นเป็นของส่วนรวม เราจึงมี*แนวคิดเรื่องครูเทพ เทพนิมิต เทพบันดาล
ครูพักลักจำ ครูพักอักษร* ไม่มีความคิดในเรื่องสิทธิความเป็นเจ้าของ (ownership)
มีแต่กฎเกณฑ์เรื่องความเหมาะสมของสถานภาพของผู้ใช้ภูมิปัญญาหรือศักดิ์ของผู้ใช้
โดยเฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักและพระสงฆ์
เช่น พิธีเผาศพแบบชั้นเมรุนกหัสดีลิงค์ของชาวอุบลราชธานี หรือชั้นเมรุปราสาท
ของชาวล้านนา ใช้ได้เฉพาะศพที่เป็นเชื้อสายเจ้านายหรือพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ โบสถ์ที่
มุงหลังคาซ้อนกันสามชั้นสร้างได้เฉพาะวัดหลวง ยันต์สุกิตติมาใช้ลงเครื่องพิชัยยุทธ
ไม่ใช่ลงบนร่างกายของคน

เรื่องของสิทธิความเป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิด
ที่เกิดใหม่ไม่เกิน ๒๐ ปี มาพร้อมกับระบบทุนนิยมเสรีที่มองเห็นว่าศิลปวัฒนธรรม
ของประเทศกำลังพัฒนาและกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมต่างๆ จะเป็นสินค้าตัวใหม่ที่
กลุ่มทุนวัฒนธรรมของประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น อังกฤษและสหรัฐอเมริกา ที่มี
เทคโนโลยีเหนือกว่านำมาใช้เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเอง หลังจากที่ตั้งดวงเอา
ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศอาณานิคมของตนไปหมดแล้วโดยอาศัยระบบการค้า
ข้ามพรมแดนหรือเศรษฐกิจเสรี (free trade)

ประเทศที่กำลังพัฒนาที่รู้เท่าทันแนวทางการครอบงำเศรษฐกิจของประเทศ จึงได้จัดการประชุมผู้เชี่ยวชาญที่มาจากภาครัฐและเอกชนในปี ๒๐๐๒-๒๐๐๓ และ นำร่างเสนอต่อคณะกรรมการบริหารของยูเนสโก (UNESCO) เพื่อให้เกิดกลไกการ คัดกรองในระดับนานาชาติ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ จับต้องไม่ได้ ๒๐๐๓ และ อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลาย ของการแสดงออกทางวัฒนธรรม ๒๐๐๕ จึงเกิดขึ้น องค์การระหว่างประเทศ เช่น องค์การการค้าโลก (World Trade Organization) องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization) ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาตัว แบบกฎหมายเฉพาะ (sui generis model) เพื่อให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ของการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบประเพณีและคติชน (traditional cultural expressions/folklore) ในปี ค.ศ. 2000 WIPO ได้แต่งตั้งคณะกรรมการระหว่างรัฐ ว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญา ทรัพยากรพันธุกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคติชน (The WIPO Intergovernment Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore) ขึ้น เพื่อร่างบทบัญญัติว่าด้วยการ คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ในร่างบทบัญญัตินี้มีการกล่าวถึงหลักการแบ่งปันผล ประโยชน์ (benefit sharing) อย่างเป็นทางการและกล่าวถึงสิทธิของเจ้าของภูมิปัญญา^๖

คำถามที่ตามมาคือ **ใครเป็นเจ้าของภูมิปัญญา? ใครมีสิทธิในมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม ผู้สืบทอดองค์ความรู้หรือชุมชนวัฒนธรรม? จะมีเกณฑ์ในการ แบ่งปันผลประโยชน์อย่างไร?** ในกรณีประเทศไทยเนื่องจากยังไม่มีกฎหมายคุ้มครอง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยตรง ที่มีอยู่และมีบางส่วนเกี่ยวข้องกับบ้าง ได้แก่ พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๔๒ พ.ร.บ.คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์ แขนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงยังไม่มีใครเป็นผู้มีสิทธิเป็นเจ้าของ หากพิจารณา จากกระบวนการสืบทอดทางวัฒนธรรม ทั้งผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาและชุมชน วัฒนธรรมต่างมีผลต่อการสงวนรักษาและคุ้มครองให้มรดกภูมิปัญญานั้นๆ คงอยู่ ทั้ง สองกลุ่มล้วนเป็นผู้ถือครอง มิใช่เจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

^๖ ธนิต ชั่งถาวร และคณะ. รายงานการศึกษากรอบความคิดการคุ้มครองภูมิปัญญา ท้องถิ่นไทย. (กรุงเทพฯ: กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, ๒๕๕๐ หน้า ๙๓ (เอกสารอัดสำเนา)

บรรณานุกรม

- ดวงหทัย ลือตั้ง. การสืบทอดประเพณีเทศน์กาเผือกในชุมชนไทยยวน อำเภอเสนาให้
จังหวัดสระบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- ธนิต ชังถาวร และคณะ. รายงานการศึกษาการอบความคิดการคุ้มครองภูมิปัญญา
ท้องถิ่นไทย. ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ เสนอต่อ
กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, ๒๕๕๐. (เอกสารอัดสำเนา)
- พรรณฉวี ศรีขาว. การสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูย ที่
บ้านละเอาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๔.
- รัตนพล ชื่นคำ. การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนเรื่องรามเกียรติ์ของ
ครบุรีระ มีเหมื่อน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม**.
กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒.
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. **แผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐**. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม,
๒๕๕๒.
- สุกัญญา สัจฉายา และคณะ. รายงานการศึกษาโครงการวิจัยภาคสนามการคุ้มครอง
ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย. ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย เสนอต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, ๒๕๕๐.
(เอกสารอัดสำเนา)
- อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออก
ทางวัฒนธรรม (Convention on the Protection and Promotion of the
Diversity of Cultural Expressions 2005 (<http://unesdoc.unesco.org>.)**

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003 (<http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>))

WIPO. Intellectual Property and Traditional Cultural Expression/Expression of Folklore. Booklet No.1

WIPO. Intellectual Property and Traditional Knowledge. Booklet No.2